

TEMSİLİ DEMOKRASİLERDE İDEAL BİR SİYASAL REJİM (HÜKÜMET SİSTEMİ) ARAYIŞI

Prof. Dr. Coşkun Can Aktan
Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
e-posta: ccan.aktan@deu.edu.tr

-Özet-

Siyasal sistem ya da siyasi rejim bir devlet yönetiminde egemenliğin kim tarafından ve ne şekilde kullanılacağını belirleyen formel ve informal kural ve kurumları içerir. Temsili demokrasilerde ideal bir hükümet sistemi nedir, hangisidir ve nasıl oluşturulabilir? En iyi demokratik siyasi rejim hangisidir? Demokratik siyasi rejimler arasında karşılaştırma yapılırken hangi kriterler dikkate alınmalıdır? Bu temel sorular bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Temsili Demokrasi, Siyasal Sistem, Siyasal Rejim, Hükümet Sistemi

Alan Tanımı: Siyaset Bilimi, Demokrasi,

-Abstract-

SEARCHING AN IDEAL POLITICAL (GOVERNANCE) SYSTEM IN REPRESENTATIVE DEMOCRACIES

A systems of government or form of state governance, refers to the set of political institutions by which a government of a state is organized in order to exert its powers. Political system or political regime includes formal and informal rules and institutions that show who can exert power and how power can be carried out. What is an ideal political (governance) system in representative democracies? What is the best democratic political regime? Which criteria are meaningful to

make comparisons among political (governance) regimes? Those questions are the subject matter of this study.

Key Words: Representative Democracy, Political System, Political Regime, Governance

JEL Classification: - K1, K30, K38

*“Bütün insanlarda bir tehlike mevcuttur.
Özgür bir devlet için tek kural şu olmalıdır:
Güce sahip olan herkes halkın özgürlüğü için bir tehlikedir.”*
John Adams*

*“Güç sözkonusu olduğunda, insanlara fazla güvenme
ve onları anayasanın zincirlerine bağla”*
Thomas Jefferson**

İ.GİRİŞ

İdeal bir devlet yönetimi için iyi bir siyasal sistem önem taşır. Bugün için ideal olarak düşünülen siyasal sistem demokrasi olarak adlandırılır. Demokrasilerde daha doğrusu temsili demokrasilerde ise bir değil birden çok siyasal rejim¹ (hükümet sistemi) mevcuttur. Parlamenter rejim, başkanlık rejimi ve yarı başkanlık rejimleri siyasal rejimlerin başlıca türleridir. Bu çalışmanın konusu

* *“There is danger from all men. The only maxim of a free government ought to be to trust no man living with power to endanger the public liberty.”*, Notes for an Oration in Braintree Massachusetts (Spring 1772) bkz: <http://johnadamsweb.com/adamsquotes.html>

** *“In questions of power, then, let no more be said of confidence in man, but bind him down with the chains of the Constitution.”* Draft of the Kentucky Resolutions : October - 1798
bkz: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/jeffken.htm>

¹ Rejim kelimesinin orijini Fransızca “*régime*” kelimesidir. Siyaset biliminde çok yağın olarak siyasi yönetim biçimlerini (şekillerini = formlarını) ifade etmek için kullanılır. Biz “siyasal yönetim sistemi” ve “hükümet sistemleri” kavramlarını siyasal rejim kavramları ile eş anlamlı kullanmayı yeğliyoruz.

ideal bir siyasal rejim arayışı üzerine görüş ve yaklaşımları ele almak ve incelemektir.

Siyasal rejim kavramını , bir devlet yönetiminde egemenliğin kim tarafından ve ne şekilde kullanılacağını belirleyen formel ve informel kural ve kurumlar olarak tarif ediyoruz. Bu çalışmamızda başlıca şu soruları ele alıp açıklamaya çalışacağız:

- Demokratik siyasal rejim ne anlama gelmektedir?
- Demokratik siyasal rejimlerin başlıca türleri ve özellikleri nelerdir?
- En iyi demokratik siyasal rejim hangisidir?
- Demokratik siyasal rejimler arasında karşılaştırma yapılırken hangi kriterler dikkate alınmalıdır?
- Bir demokratik siyasal rejimin diğerine mutlak üstünlüğünden söz edilebilir mi?

II. TEMSİLİ DEMOKRASİLERDE İDEAL “SİYASAL REJİM” YA DA İDEAL “HÜKÜMET SİSTEMİ”

Hangi siyasal rejimin ideal olduğu sorusunu cevaplamadan önce siyasal rejimleri ve genel özelliklerini bilmek gereklidir.

Siyasal rejimleri genel olarak;

- katılım ağırlıklı (doğrudan demokrasi),
- temsili ağırlıklı (temsili demokrasi),

olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür.

Doğrudan demokrasi, halkın yönetimle ilgili kararları kendisinin alması ve bunu yine kendisinin uygulaması demektir. Gerçek yaşamda doğrudan demokrasinin tam anlamıyla uygulanması kolay değildir. Zira, doğrudan demokrasilerde toplumda her bireyin toplumu ilgilendiren kararlara ve yapılan uygulamalara bizzat katılımı sözkonusu olmak olmalıdır. Bunun ise günümüz toplumlarında uygulanma imkanı oldukça güç ve hatta imkansızdır.

Temsili demokrasiler ise halkın kendisini yönetecek temsilcilerini seçmesi ve onlara yönetme yetkisini devretmesi anlamına gelmektedir.

Günümüzde uygulanma imkanı oldukça güç ve hatta imkansız olan doğrudan demokrasiler bir tarafa bırakılırsa temsili demokrasileri; parlamenter rejim, başkanlık rejimi, yarı-başkanlık rejimi ve meclis hükümeti sistemi olmak üzere dört gruba ayırmak mümkündür. Şimdi kısaca bu rejimlerin temel özelliklerini ele almaya çalışalım.

Parlamenter Rejim

Temsili demokrasiler içerisinde Parlamenter rejimin temel özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür: ²

- Parlamenter rejimde yasama ve yürütme organları hukuken birbirinden bağımsızdır, ancak aralarında bir takım işbirliği ve etkileşim mekanizmaları vardır.
- Bu rejimde yürütme iki-başlıdır. Devlet başkanı, yürütmenin sorumsuz başını oluşturur. Yürütmenin sorumlu organının başında ise başbakan bulunur. Başbakanın parlamenter olması şartı bulunmaktadır; buna karşın bakanların parlamenter olması şartı aranmamaktadır.
- Devlet başkanının siyasal açıdan sorumluluğu bulunmamaktadır.
- Bakanlar kurulunun parlamentoya karşı sorumluluğu bulunmaktadır
- Devlet başkanı hükümet etmez.
- Devlet başkanının uzlaştırıcı ve uyarıcı bir rolü bulunmaktadır.
- Yürütmenin diğer başını oluşturan Bakanlar Kurulu, yasama organına karşı sorumludur.
- Parlamenter sistemlerde çoğunluk ilkesi genel olarak esastır. Mecliste çoğunluğu sağlayan parti hükümet eder ve bu partinin başkanı başbakan olur.
- Hükümet yasama organına karşı sorumludur.
- Parlamenter sistem tek meclisli ya da iki meclisli olabilir.

² Bu konuda bkz: Teziç,1991:402vd.;Gözübüyük,1995:24-25.; Erdoğan,1996 (a):111vd.); Lijphart,1992; Cheibub,2016; Carey,2008;

- Parlamenter sistemde yasama ve yürütme arasındaki ilişki, işbirliği ve karşılıklı etkileme mekanizmasına dayanır.
- Yasama, yürütmeyi çeşitli yollarla denetler ve gözetim altında bulundurur. Meclise güvensizlik oyu vererek hükümeti düşürebilir. Meclis güvensizlik oyu vererek hükümeti düşürebilir. Buna karşılık, yürütme de meclisi feshetme olanağına sahip bulunmaktadır. Fesih yetkisi, parlamenter sistemde, istikrarın sağlanmasında önemli yeri olan bir kurumdur.

Yukarıda özetlediğimiz özelliklere sahip parlamenter rejim halen çeşitli ülkelerde uygulama olanağı bulmaktadır. Parlamenter rejimin doğduğu ve halen uygulandığı tipik örnek İngiltere'dir. İngiltere'deki parlamenter rejime "*westminster modeli*" adı da verilmektedir.

İngiltere'de uygulanan bu modelde yasama erki halkın temsilcilerinin oluşturduğu yasama organında vücut bulur. Bu erk başka hiçbir kurum tarafından paylaşamaz. Üstelik, serbest ve hakça seçimlerle temsilcilikleri tescil olunmuş bulunan milletvekilleri halk adına siyasal karar alma yetkisine meşru olarak sahip olan tek heyettir. Çünkü, egemen olan iradeyi temsil yetkisi meşru olarak tescil edilmiş olanlar onlardır. Halk (seçmenler) bu gücü onlara seçildikleri yasal süre boyunca kullanmak üzere devir ve teslim ettiğini seçim işlemiyle tescil etmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla, halkın (seçmenin) temsilcisi konumunda bulunan parlamento (uygulamada alt-meclis konumundaki Avam Kamarası üyeleri) her türlü konuda meşru otoriteye dayalı karar alma yetkisine sahiptirler. Onlar, ancak seçim döneminde halka siyasal kararları dolayısıyla hesap verirler. Halk (seçmen) bunları onaylamıyorsa, onlara oy vermemek suretiyle tercihini belirtir. Bu kararların kaldırılması veya yerine yeni kararların alınması bir dönem sonra seçilecek olan temsilcilerin görevidir. Bu uygulamada halkın siyasal sistemin yönetimine doğrudan doğruya bir etkisi yoktur; halk kararları ancak dolaylı olarak etkiler. (Kalaycıoğlu, 1999.)

İngiltere'deki parlamenter rejim uygulamasında dikkati çeken başlıca özellikleri de sıralamakta yarar bulunmaktadır:³

³ (Kalaycıoğlu, 1999.) Kalaycıoğlu bu özet bilgileri şu eserden aktarmaktadır: Lijphart, Arend (1984). *Çağdaş Demokrasiler*. (çev. Ergun Özbudun, Ersin Onulduran). (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Türk Siyasal İlimler Derneği Ortak Yayını. S.4-6.)

- Yasama organı iki meclisli olup alt meclis siyasal egemenliğin kullanıcısı durumundadır.
- Parti hükümeti esastır; ve yürütme gücünü kullanan başbakan ve bakanlar kurulu, aynı zamanda yasamayla kaynaşmıştır ve onu etkisi altında tutar.
- Bu rejim iki partili bir parti sistemine dayalı olarak çalışır.
- Sağ-sol ayrımı sosyal sınıf esasına dayalı tek bir boyuttan ibaret bir yalınlık içerir.
- Seçim sistemi dar bölge ve çoğunluk esasına göre düzenlenmiştir.
- Merkezi ve üniter bir yönetim sistemi egemendir. Yazılı olmayan, hatta bazı düşünürlere göre mevcut olmayan, bir anayasaya göre, tamamen yasama egemenliğine ve münhasıran temsili olan bir demokrasi anlayışına göre yönetim Westminster sisteminin esaslarını içerir.

Başkanlık Rejimi

Başkanlık rejimi parlamenter sistemden ayırt edici özelliklere sahiptir. Başkanlık rejiminin başlıca özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: ⁴

- Başkanlık rejimi, katı bir kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalıdır. Yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Yürütme, halkın seçtiği Başkan, yasama ise Kongre tarafından yerine getirilir.
- Başkan, yürütme görevini tek başında elinde tutar. Başkan, hem devlet başkanı, hem hükümet başkanı görevini yürütür.
- Başkanlık rejiminde, parlamenter rejimdeki aksine yürütmenin yasamayı dağıtması, yasamanın da yürütmeyi düşürmesi olanağı yoktur.

⁴ (Teziç,1991;424vd.;Gözübüyük, 1995:29.; Erdoğan, 1996(a):104.; Erdoğan,1996(b);5-6.;Kuzu,1996;14vd.); Lijphart,1992; Cheibub,2016; Carey,2008.

- Yasama ve yürütme arasındaki ilişkilerde kopukluğu gidermek üzere, bir “denetim ve denge sistemi” geliştirilmiştir. Yürütmenin bazı işlemleri, örneğin üst düzey yöneticilerinin atanması Senato’nun onayını gerektirir. Buna karşılık, Başkanın da yasamadan geçen yasaları veto etme yetkisi bulunmaktadır.

Başkanlık rejiminin doğduğu ve halen uygulandığı ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. Başkanlık rejimi yasama, yürütme ve yargı organlarının tamamen birbirlerinden bağımsız ve eşit siyasal erke sahip oldukları bir düzenlemedir. Westminster modelindeki yasama-yürütme içiçeliği ve kuramsal olarak yasamanın, uygulamadaysa yürütmenin üstünlüğü, yerine yasama ile yürütmeden hiçbirinin bir diğerine üstün gelememesi dolayısıyla bir denge ve denetim sağlanmak suretiyle her türlü iktidar birikimi ve dikta tehlikesinin engellenmesi esasına göre oluşturulmuştur. Yasama organı içindeyse ayrıca bir denge güdülmüş, Temsilciler Meclisi nüfus büyüklüğü eşit olan tek sandalyeli (dar) bölgelerden seçilir ve nüfusu daha fazla olan eyaletlere daha fazla temsil olanağı sağlarken, Senato her eyaletten iki senatör seçmek suretiyle eyaletlerin eşit temsilini sağlamaktadır. (Kalaycıoğlu,1999.)

Yarı-Başkanlık Rejimi

Siyasal rejimlerden bir diğeri de yarı-başkanlık sistemidir. Bu siyasal sistemin temel özellikleri de şu şekilde özetlenebilir: ⁵

- Devlet başkanının sabit bir dönem için genel oyla seçilir.
- Devlet başkanı yürütme yetkisini bir başbakanla paylaşır. (ikili otorite yapısı)
- Başkan parlamentodan bağımsız olmakla beraber, yalnız başına veya doğrudan doğruya hükümet etmeye yetkili değildir. Başbakan veya

⁵ Bkz. Erdoğan, 1996(a):119. (Yukarıdaki bilgiler Sartori’nin şu eserinden Erdoğan tarafından aktarılmıştır: Giovanni Sartori, Comparative Constitutional Engineering, New York: New York University Press, 1994.131-32.) Ayrıca bkz: Bahro,1998;Canas, 2004;Shugart, 2005;Elgie,1998.

- kabinesi parlamentoya bağımlı olup Başkandan bağımsızdırlar. (güven oyuna tabidirler ve parlamento çoğunluğunun desteğine ihtiyaç duyarlar)
- İkili otorite yapısı, her birimin bağımsızlık potansiyeli devam etmek kaydıyla, farklı dengelere ve yürütme içinde güç ağırlıklarının kaymasına izin verir.

Yarı-başkanlık rejimi Westminster modelinin bir türevi olarak tasarlanan, ancak oydaşmacı rejim tasarımının özelliklerinden de yer yer yararlanan bir yapısal görüntüdedir. Dünyada en fazla tanınan yarı-başkanlık modeli 1958 Fransız Anayasası ile Beşinci Cumhuriyet uygulamalarına konu olan Fransız rejimidir. Özellikle 1962 değişikliğinden sonraki Fransız Anayasası halk tarafından yedi yıllığına seçilen bir başkan, halk oyuyla seçilen bir Millet Meclisi ve Senato'dan ibaret çift meclisli bir yasama organı, başkanın atadığı ve yasama organına karşı güvenoyu ile sorumlu, fakat başkan tarafından azledilebilen bir başbakan ve bakanlar kurulu ve bağımsız yargıyı öngörmektedir. İki türlü çoğunluk ve dar bölge esasına göre yapılan seçimlerle nisbi temsil korunurken, başkanlık kurumunun olağanüstü yetkilerle donatıldığı görülmektedir. Fransız yarı-başkanlık rejiminde en kritik kurum meclisi feshetmek, erken seçime gitmek, halkoyuna (referandum) başvurmak, savunma ve güvenlik politikalarıyla dış politikayı yönetmek yetkileriyle donatılmış olan Başkanlık kurumudur Böylece yürütme ikiye ayrılmış, bir Başkan ile bir Başbakan ve Bakanlar Kurulu, Başkan'ın yönetiminde çalışarak hükümet etmek durumuna getirilmiştir.

Meclis Hükümeti Sistemi

Parlenter rejim ve başkanlık rejimi dışında bir de “meclis hükümeti rejimi” adı verilen hükümet sistemi bulunmaktadır. Bu rejimin de kendine has özellikleri bulunmaktadır: (Gözübüyük, 1995:33;Erdoğan,1996(a):117vd.)

- Meclis hükümeti sistemi, meclisin üstünlüğü ilkesine dayanır; yasama ve yürütme yetkisi Mecliste toplanmıştır.
- Yürütme görevini üstlenen kurul, Meclis tarafından seçilir; meclisin emirleri doğrultusunda, Meclis adına bu görevi yerine getirir.

- Yürütme görevini üstlenen kurul üyeleri, bakanlıklar dikkate alınarak tek tek meclis tarafından seçilir. Ayrıca bir Başbakan yoktur. Her bakan meclise karşı yalnız kendi etkinliklerinden sorumludur. Ortak sorumluluk sözkonusu değildir.
- Yürütmenin yasama üzerinde Meclisi dağıtma gibi herhangi bir yetkisi yoktur. Meclisle yürütme arasında görüş ayrılığı olduğunda, yürütme, Meclisin aldığı karar doğrultusunda görevine devam eder.
- Devlet başkanının görevi, Meclis tarafından seçilen bir kişi tarafından, yine meclis adına yerine getirilir. Devlet başkanının görevleri daha çok sembolik görevlerdir.

Siyasal rejim tasarımlarından yukarıda “meclis hükümeti sistemi” olarak adlandırılan modelin uygulandığı ülkelerin başında İsviçre gelmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu rejimin belirgin özelliği yasama ve yürütme yetkisinin Mecliste toplanmasıdır. Yani bu sistemde kuvvetler birliği ilkesi geçerlidir.

Siyaset biliminde siyasal rejim tasarımlarında bir diğeri de “*yarı-doğrudan demokrasi*” (quasi-direct democracy) veya “*katılımcı demokrasi*” (participatory democracy/consociational democracy) olarak adlandırılmaktadır. Bu tür siyasal rejimler, aynı zamanda doğrudan demokrasi uygulamalarını da kısmen kabullenerek kurumsallaştırmışlardır. Referandum, azletme (recall), inisiyatif (initiative) gibi uygulamalar, özellikle İsviçre’de kurumsal bir hal almış bulunmaktadır. Hem yerel, hem de merkezi (federal) sistemde başvuru bu uygulamalar yasamanın aldığı, fakat halk arasında yaygın kabul görmeyen kararlarla, iktidarda kalması hoş karşılanmayan siyasal liderlerin görevden uzaklaştırılmaları (azledilme) için kullanıldıkları gibi, bir hususun yasama organındaki gündemi beklemeksizin halk oyuyla yasalaşmasını sağlamak (inisiyatif) için de kullanılırlar. Bu rejimlerde egemenliğin kullanımının yasama organına mutlak devri söz konusu olmadığı gibi, siyasal katılma ve temsil adeta birbirine yapışık bir hal almış uygulamalar yumağı halinde cereyan etmektedir. (Kalaycıoğlu,1999.)

Yarı-doğrudan ya da katılımcı demokrasiler olarak adlandırılan siyasal rejimde temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin temel unsurlarını bir arada görmek

mümkündür. Bu bakımdan, İngilizce literatürde “*consociational democracy*” olarak adlandırılan bu siyasal sistem, temsili demokrasi ile doğrudan demokrasi rejimlerin melezi olarak kabul edilebilir. (Kalaycıoğlu,1999)

III. İDEAL SİYASAL REJİM (HÜKÜMET SİSTEMİ) HANGİSİDİR?

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda başlıca siyasal rejim türleri ele alınmış ve özetlenmiştir. Acaba bu siyasal rejim türlerinden hangisi daha ideal bir sistemdir? Bu sorunun cevabını vermek sanıldığı kadar basit değildir.

En iyi siyasal rejimin hangisi olduğu konusu gerek siyaset bilimcileri arasında, gerekse uygulamada üzerinde uzlaşmış bir konu değildir.⁶ Bazı yazarlar başkanlık veya yarı-başkanlık sisteminin yahut parlamenter rejim içinde kalınarak cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yönteminin uygulanmasını önermektedirler. Bazı yazarlar ise parlamenter rejimden ayrılmamak gerektiği konusunda ısrar etmektedirler. Ayrıca bazı yazarlar da parlamenter sistem içinde kalınmasını, ancak parlamenter sistemi etkinleştirici öneriler (iki-turlu dar bölge çoğunluk sistemi veya aday belirlemede parti merkez yönetiminin mutlak yetkisini azaltan, katılımı artıran düzenlemeler, kuvvetler ayrılığı ile fren ve denge mekanizmalarının varlığı, şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi.) üzerinde durmaktadırlar. (Erdoğan, 1999.)

Siyasal rejimler-arası karşılaştırmalar yapmak için öncelikle siyasal sistemlerin temel özelliklerini bilmek gereklidir. Daha sonra siyasal rejimler arasında hangi açılardan karşılaştırma yapılacağına dair kriterlerin tespit edilmesi gereklidir. Önemle belirtelim ki, siyasal rejimlerden herhangi birisinin bir diğerine göre mutlak üstünlüğünden söz etmek mümkün değildir. Uygulamaya bakıldığında her siyasal rejimin oldukça iyi işlediği bir ülke örneği bulmak mümkündür. Bu bakımdan, bir siyasal rejimin diğerinden daha iyi olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Ancak, bir siyasal rejimin bir diğerine göre belirli değerlendirme kriterleri açısından üstünlüğünden sözedilebilir.

⁶ Bkz. Elgie,1998; Finer, 1970; Easton, 1995; Easton, 1981; Sartori,1997; Goetz, 2006; Arend, 1992; Arend,1999; Lijphart, 1999;

Siyaset Bilimci Kalaycıoğlu, yukarıda özetlenen siyasal rejimlerin başlıca şü kriterler yönünden değerdendirilebileceğini belirtmektedir. (Kalaycıoğlu, 1999.)

1. Siyasal meşruiyet. Meşru siyasal karar alma yetkisi hangi kurum ve/veya mercilere aittir? Bu sorunun yanıtı siyasal rejim tasarımında içerilir. Herhangi bir siyasal sorun veya konu ortaya çıktığı zaman, siyasal sistemin hangi kurum ve mercilerinin bu konuda yaptırım gücü ile desteklenen meşru nihai karar alma yetkisine sahip olduğu bir taraftan egemenlik anlayışının bir yansıması, bir yandan da hükümet etme uslubunun bir ifadesi durumundadır.

2. Siyasal kurum ve liderlerin kadro değişimi. Kalaycıoğlu'na göre siyasal rejimlerin başarısını değerdendirirken siyasal kurum ve liderlerin kadro değişimi de önem taşımaktadır. Siyasal kurum ve mercilerin oluşumunda uyulacak olan esaslar kadar, bu kurum ve mevkileri dolduran kişilerin görevlerinin ne zaman sona ereceği ve yerlerine yenilerinin nasıl bir süreçle ve ne zaman seçileceği de siyasal rejim tasarımında belirlenmiştir.

3. Siyasal muhalefetin maliyeti ve sıfır toplamlı oyun. Kalaycıoğlu'na göre siyasal rejimler arasında karşılaştırma yaparken seçim dönemlerinde iktidar partisinin sağladığı avantajlar ile muhalefet partilerinin sahip oldukları dezavantajlar dikkate alınmalıdır. Siyasal rejim tasarımının oluşturduğu kurumlar ve merciler arasındaki etkileşim belirli bir dizi yasa, ve yazılı ve yazısız kurala göre oluşur. Bu kurallar bütünü siyasal iktidarın nimetleriyle, siyasal muhalefetin maliyetini de belirlerler. Örneğin, bir genel seçim sonucunda tek bir siyasal partinin iktidara gelmesi üzerine tüm ekonomik kaynakların dağılımına kumanda etmesini sağlayan bir düzenlemede, muhalefet parti veya partilerinin üye, sempatizan, destekçi ve yandaşlarına dağıtacakları mevki ve mali olanaklar bulunmayacağından, bir daha sefer yapılacak olan seçimlere kadar, çok ağır bir maliyet yüklenmeleri söz konusu olacaktır. Bir siyasal partinin genel seçimlerde her türlü mevki ve mali kaynağa sahip olması, diğer partilerin ise hiçbir mevki ve mali kaynağa sahip olamamaları durumunda, siyaset kazananın herşeyi kazandığı, kaybedenin de herşeyi kaybettiği bir “oyun” haline dönecektir. Oyun kuramı tabiriyle *sıfır toplamlı oyun* haline gelen bir siyasal ortamın üretilmesine katkıda bulunacak olan kurum ve kurallar iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri fevkalade gelecek, ve bu ortamda muhalefetin hırçın, ve uzlaşmaz, iktidarınsa

hoşgörüsüz olmasına meydan verecektir. Bu durumun yaratacağı gerilimin yükü altında kalan siyasal sistemin bir istikrar ortamı olması zorlaşacaktır.

4. Hükümet istikrarı ve siyasal istikrar. Demokraside siyasal rejimleri ne derecede hükümet istikrarı sağladıkları açısından karşılaştırabiliriz. Özellikle seçimlere ilişkin yasa ve kurallar iki amaca yönelebilirler: Hükümet istikrarı veya temsilde adalet. Bu iki kural birbirleriyle çelişir. Eğer hükümet istikrarı temin etmek için bazı seçim kuralları kabul edilirse, temsilde adaletten uzaklaşmak; eğer temsilde adalet temin etmek amaçlanıyorsa, o zaman da hükümet istikrarından ödün vermek söz konusu olur.

Kalaycıoğlu, kriterleri bu şekilde sıraladıktan sonra siyasal rejimler arasında karşılaştırma yapmakta ve şu sonuçlara ulaşmaktadır. (Kalaycıoğlu,1999.)

- Yürütmenin de yasama gibi doğrudan halk oyuyla belirlendiği rejimler siyasal yetkilerin kullanımında bir çift başlılık ve bundan doğan bir meşruluk sorununa yol açmaktadır. Kendisini eşit ölçüde meşru olarak gören yürütme ve yasama eğer bir de farklı siyasal partilerce denetleniyorlarsa, kendi görüş ve programlarının uygulanmasında ısrar ederek, yürütme-yasama çatışmasına ve siyasal kararların alınmasını engelleyecek ölçüde kilitlenmelere ve sistemin felç olmasına yol açmaktadır.

- Yürütmenin de yasama gibi doğrudan halk oyuyla belirlendiği rejimlerde çok partili bir sistem söz konusuysa, yasama organındaki çok partililik, yukarıda belirtilen sorunların boyutlarını da arttırarak demokrasinin çalışamaz hale gelmesine yol açmaktadır. Çok partili bir sistemde başkanlık rejimi içinde kalarak demokrasisini ayakta tutabilen hiçbir az gelişmiş ülke örneği bulunmamaktadır. Özellikle, Başkanlık rejimi çok partili bir sistemle bağdaşmamaktadır.

- Yürütmenin de yasama gibi doğrudan halk oyuyla belirlendiği rejimlerde, görev sürelerindeki uzunluk ve katılık, halkın siyasal liderlerden, özellikle başkandan hesap sormasını zorlaştırmakta, olağan siyasal katılmayı anlamsızlaştırmakta, protesto ve sokak hareketlerini teşvik etmektedir. Görev süresi kısıtlandığında başkan seçim vaatlerini yerine getirecek girişimlerde bulunamamakta, görev süresi kısıtlandığında, süre sonunda kendisinden seçmen tarafından hesap sorulmayacağını bildiğinden, başkan keyfi ve ceberrut davranarak görevini

suistimal etmektedir. Bu durum da yasama ile sürtüşmenin ve protesto eylemlerinin artmasına neden olmaktadır.

- Yürütmenin de yasama gibi doğrudan halk oyuyla belirlendiği rejimlerin seçimleri "sıfır toplamlı oyun" görüntüsü çizmektedir. Böylece, iktidar ve muhalefet ilişkileri Parlamenter rejimlere oranla daha gergin ve çatışma içeren bir nitelik arz etmektedir. Bu durum, yürütme-yasama ilişkilerini daha da zor uzlaşır bir içeriğe sokmaktadır. Siyasal kültürün uzlaşma üretmekte büyük katkısı olmadığı ortamlarda - ki Latin Amerika bu görüntüyü sergilemektedir - yürütme-yasama ilişkileri felce uğramakta veya adeta savaş ortamına dönüşmektedir.

- Parlamenter rejimlerde Başbakan her zaman, Başkanlık rejimlerinin Başkanı'na göre, daha kolay değiştirilmektedir. Özellikle, yerleşik demokrasilerde Başbakanlar yönetme zaafı gösterdiklerinde, keyfî davranışlar sergilediklerinde, partileri için bir yük olmaya başladıklarında hemen istifaya zorlanabilmektedirler. Parlamenter rejimlerde siyasal liderler partilerinin ve halkın tepkisine daha duyarlı olmaktadır. Bu rejimlerde olağan katılma daha fazla, protesto davranışı daha az olmaktadır. Dolayısıyla, Parlamenter rejimler daha istikrarlı, yürütmenin de yasama gibi doğrudan halk oyuyla belirlendiği rejimler ise daha az istikrarlı bir görüntü çizmektedir.

- Başkanlık rejimleri hükümet istikrarı sağlarken, siyasal sistemi istikrarsızlığa sevk etmektedir. Parlamenter rejimler hükümet istikrarı sağlamazken, siyasal sistemde istikrar sağlamaktadır.

Devletin etkin bir hale getirilmesi için siyasal sistem pekala önem taşımakla birlikte demokratik hükümet sistemleri arasında mutlak üstünlüğü olan bir rejim sözkonusu değildir. Bu nedenle hükümet sistemleri arasında bir tercih yapmak sanıldığı kadar kolay değildir. Siyaset bilimcileri arasında ideal rejim tasarımı konusunda bir görüş birliğinden söz etmek olanağı da bulunmamaktadır. Yukarıda özetlediğimiz hükümet sistemleri bazı ülkelerde başarılı bir şekilde uygulanmakta iken diğer bazı ülkelerde sözkonusu sistemin uygulanmasında ciddi sorunlar görülebilmektedir. Bu açıklamaların ardından sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; devletin etkinleştirilmesi açısından farklı bir siyasal rejime geçiş yapılabilmesi pekala mümkündür. Örneğin, parlamenter rejimin uygulandığı bir ülkede başkanlık sistemine geçilerek başarılı sonuçlar elde etmek mümkün olabileceği

gibi, mevcut sistem içinde kalarak, fakat demokratikleşme yönünde ciddi reformlar yaparak da sistemi etkin hale getirmek pekala mümkündür.

IV. BAŞKANLIK REJİMİ ÜZERİNE

Başkanlık rejimi ya da sistemi konusunda akademik ve siyasi çevrelerde çok farklı görüşler ortaya atılmakta, farklı yorumlar ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

Başkanlık rejimini eleştirenler, sözkonusu sistemin ABD’de kendine özgü tarihsel koşullar içinde ortaya çıktığını ve yerleştiğini; ABD dışında başkanlık rejiminin başarıya ulaşmadığını iddia etmektedirler. Yine bu kimseler Latin Amerika örneğini öne sürerek bu ülkelerde başkanlık rejimi denemesinin başarısızlıkla sonuçlandığını ifade etmektedirler.

Başkanlık rejimini savunanlar ise bu sistemin parlamenter rejimde tıkanan siyasete temel çözüm olduğunu ileri sürmektedirler.

Öncelikle konuya bilimsel bilgi ile yaklaşmamız lazım. Kulaktan dolma bilgilerle değil, okuyarak, inceleyerek, araştırarak konuyu değerlendirmeliyiz. Öncelikle mevcut parlamenter demokratik rejim olarak adlandırılan sistemdeki muhtemel ortaya çıkabilecek sorunları iyi teşhis etmek gerekir.

İlk olarak mevcut sistemde halk kimi seçeceğine direkt kendisi karar verememektedir. Bazı milletvekili genel seçimlerinde olduğu gibi ya halk, delegelerin seçtiği adaylara oy vermek zorunda bırakılmakta; ya da halk parti genel başkanlarının yaptığı listeye göre tercihini kullanmak zorunda bırakılmaktadır. Her iki sistemin de demokrasinin gerçek anlamı olan “halkın yönetimi” ile bir alakası yoktur. Özetle, mevcut parlamenter demokrasi olarak ifade edilen yapıda halkın gerçek tercihlerinin parlamentoya yansımaları mümkün olamamaktadır.

Parlamenter sistemde diğer bir sıkıntı koalisyonlar konusunda yaşanmaktadır. Tek başına iktidara gelemeyen bir siyasal parti, kendi parti program ve felsefesine hiç de uygun olmayan bir diğer parti ile adeta “zorunlu evlilik” yapmak zorunda kalmaktadır. Bu da siyasal istikrarsızlık sorununun devamını kaçınılmaz kılmaktadır. Peki çözüm nedir? Çözüm başkanlık sisteminde mi aranmalıdır?

Hemen ifade edelim ki başkanlık sistemini bir ülkedeki tüm siyasal, sosyal ve ekonomik sorunları çözecek tek reçete olarak görmek doğru değildir. Başkanlık sistemi ile birlikte daha geniş çerçevede sistem tıkanıklığına ilişkin önerilerin de ihmal edilmemesi gerekir.

V. SONUÇ

Demokrasi bir siyasal yönetim biçimidir. Ancak “halkın kendi kendini yönetmesi” biçimindeki bir genel tanım ya da buna benzer *olarak “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi”* şeklinde Abraham Lincoln tarafından yapılan tanım bugün için yukarıda da ifade ettiğimiz gibi fazlasıyla soyut ve yetersiz kalmaktadır. Demokrasiyi doğru tanımlamak için onun temel unsurlarını öncelikle tespit etmek çok daha doğru olacaktır. Herhangi bir siyasal yönetimi demokrasi olarak adlandırmak için şu temel soruları sormak ve bunların mevcut olup olmadığını tespit etmek gerekir:

- Siyasal hak ve özgürlükler mevcut mudur ve etkin bir şekilde korunmakta mıdır?
- Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü anlayışı işlerliğe sahip midir?
- Kuvvetler ayrılığı gerçek anlamda mevcut mudur ve uygulanmakta mıdır?
- Kamu yönetiminde ve tüm siyasal süreçte açıklık/şeffaflık geçerli midir?
- Sivil toplum kuruluşları toplumsal istek oluşumunda ve bunun siyasal karar alma sürecine aktarılmasında etkin midir?
- Barış, hoşgörü, diyalog, uzlaşma gibi kültürel değerler toplumda mevcut mudur?
- Din ve devlet işleri birbirinden ayrılmış mıdır? Laiklik ve aynı zamanda din ve vicdan özgürlüğü güvencede midir?
- İktidarın güç ve yetkileri sınırlı mıdır?

Bu soruları pekala daha da genişletmemiz mümkündür. Fakat, bana göre demokrasinin asgari şartları bunlardır. Daha kısa ve özet olarak ifade etmek gerekirse demokrasinin temel şartları; “siyasal özgürlükler”, “hukuk devleti”, “kuvvetler ayrılığı”, “şeffaflık”, “laiklik”, “demokrasi kültürü”, “sivil toplum” ve “iktidarın sınırlandırılması” ilkeleridir. Bunlar mevcut olmadan demokrasiden söz etmek imkanı yoktur.

Demokrasinin asgari şartlarını bu şekilde özetledikten sonra şimdi asıl üzerinde durmak istediğimiz “anayasal demokrasi” kavramını açıklayabiliriz.

Bana göre demokrasinin temel şartlarının mutlaka “toplum sözleşmesi” olan anayasa içerisinde güvence altına alınması gereklidir. Devlet haklarının ve aynı zamanda birey haklarının hukuka uygun kullanılması için “anayasa” son derece önemli bir belgedir. Anayasal demokrasi, demokrasinin asgari şartlarının anayasa içerisinde güvence altına alınması demektir.

Siyaset teorisi ve siyaset felsefesi açısından temsili demokrasilerde hükümet sistemlerinin (rejimlerinin) birinin diğerine mutlak üstünlüğünden söz etmek doğru görülmemektedir. Bu konudaki literatür oldukça kapsamlıdır ve literatür içerisindeki görüşler farklılıklar arz etmektedir. Uygulamada ise dünyada farklı siyasi yönetim şekillerine (rejimlerine =sistemlerine) sahip ülkelerin başarılı ve başarısız olduğu alanlar bulunmaktadır. Özetle, ne siyaset teorisi, ne siyaset felsefesi ne de pratik siyaset açılarından bir rejimin diğerine göre üstünlüğünden söz edilemez. Önemli olan, ister parlamenter rejim olsun, isterse başkanlık rejimi olsun ideal “*anayasal demokrasi*” ilkelerinin o sistem içerisinde ne ölçüde var olduğu ve etkinliğidir. Üzerinde önemle durulması gereken ilkelerdir. Önemli olan “sivil ve siyasal özgürlükler”, “hukuk devleti” ya da “hukukun üstünlüğü”, “kuvvetler ayrılığı”, “şeffaflık”, “hesap verme sorumluluğu”, “laiklik”, “demokrasi kültürü”, “sivil toplum” ve “iktidarın sınırlandırılması” gibi ilkelerin varlığı ve fonksiyonel işlerliğe sahip olup olmadığıdır.

KAYNAKLAR

Aktan, Coşkun Can Aktan (ed.), Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi: Çizgi Kitabevi, 2005.

Aktan, Coşkun Can Aktan, Değişim Çağında Devlet, Çizgi Kitabevi, 2003.

Arend Lijphard., Parliamentary versus Presidential Government. Oxford University Press, 1992.

Bahro, Horst, Bernhard H. Bayerlein, and Ernst Veser. “*Duverger's Concept: Semi-Presidential Government Revisited.*”, European Journal of Political Research. Volume 34, Number 2 / October, 1998.

Canas, Vitalino., “*The Semi-Presidential System*”, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Heidelberg Journal of International Law), Band 64 (2004), number 1, p. 95-124.

Carey, J., Presidential versus Parliamentary Government. In: C. Menard and M. Shirley, ed., Handbook of New Institutional Economics, 2nd ed. Springer,2008. pp.91 - 117.

Cheibub, Jose., Systems of Government: Parliamentarism and Presidentialism. [online] <http://www.hks.harvard.edu>. Available at: http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/stm103%20articles/Cheibub_Pres_Parlt.pdf [Accessed 15 Dec. 2016].

Duverger , Maurice., “*A New Political System Model: Semi-Presidential Government*”, European Journal of Political Research, 1980 (8) 2, pp. 165–87.

Easton, David., The Political System: An Inquiry into the State of Political Science. 1953: Alfred A. Knopf, N.Y; 2nd ed. 1971, 1981.

Easton, David., John G. Gunnell, and Michael B. Stein, eds. Regime and Discipline: Democracy and the Development of Political Science. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995.

Elgie, Robert., ‘*The Classification Of Democratic Regime Types: Conceptual Ambiguity And Contestable Assumptions*’, European Journal Of Political Research, 33: 219–238, 1998.

Erdoğan, Mustafa., Anayasal Demokrasi , Ankara: Siyasal Yayınevi, 1996 (a).

Erdoğan, Mustafa., “*Başkanlık Sistemini Doğru Tartışmak*”, Liberal Dergisi, Sayı, 2 Bahar-1996 (b). s.4-12.

Erdoğan, Mustafa., “*Türkiye ’nin Sistem Arayışı*”,1999.(Bu makalenin tam metni için bkz: <http://www.tesev.org.tr>.)

Finer, Samuel E. Comparative Government. London: Penguin, 1970.

Goetz, K.H., 'Power at the Centre: the Organization of Democratic Systems,' in Heywood, P.M. et al.. Developments in European Politics. Palgrave Macmillan, 2006.

Gözübüyük, Şeref., Anayasa Hukuku, 5.b. Ankara: Turhan Kitabevi,1995.

Kalaycıoğlu, Ersin, “*Siyasal Rejim Tasarımı ve Demokrasi*”, İktisat Dergisi, Nisan 1999, s. 9-10. (Bu makalenin tam metni için ayrıca bkz: <http://www.tesev.org.tr>)

Kuzu, Burhan., “*Türkiye İçin Başkanlık Sistemi I*”, Liberal Dergisi, Sayı-2, Bahar-1996. s.13-43.

Lijphart, Arend., Patterns of Democracy. New Haven: Yale University Press.1999.

Sartori , Giovanni., Comparative Constitutional Engineering. Second edition. London: MacMillan Press.1997.

Shugart, Matthew Søbergç, “*Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns.*” Graduate School of International Relations and Pacific Studies, University of California, San Diego. September 2005.

Shugart, Matthew Søbergç., Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns.2005.

Teziç, Erdoğan., Anayasa Hukuku, 2.b. İstanbul: Beta, 1991.